

ISAİAH BERLİN VE DÜŞÜNCELERİNİN YORUMU

Arif AKBAŞ¹

Geliş: 20.11.2023 / Kabul: 19.12.2023

Öz

Isaiah Berlin, Rus-İngiliz sosyal ve politik teorisyen, filozof ve fikir tarihçisiydi. Yayınlanmak üzere yazmaya giderek daha fazla karşı olmasına rağmen, doğaçlama dersleri ve konuşmaları bazen kaydedilip yazıya geçirildi ve söylediği sözlerin çoğu hem kendisi hem de başkaları tarafından, özellikle de baş editörü tarafından yayınlanmış makalelere ve kitaplara dönüştürülmüştür. Çoğunlukla aydınlanmaya, romantizme, sosyalizme ve milliyetçiliğe dair düşünceleriyle tanınmaktadır. Rus edebiyatı ve felsefi düşüncesinin tercümanı olarak modern liberal siyaset felsefesinin kurucularından biridir. 1932’de yirmi üç yaşındayken Berlin, Oxford Üniversitesi All Souls College’ın üyesi olmuştur. Ivan Turgenev’in eserlerini Rusçadan İngilizceye çevirmiş, II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz diplomatik servisinde çalışmıştır. 1957’den 1967’ye kadar Oxford Üniversitesi’nde Sosyal ve Siyasi Teori alanında çalışmalar yapmıştır. 1963’ten 1964’e kadar Aristoteles Cemiyeti’nin başkanlığını yürütmüştür. 1974’ten 1978’e kadar İngiliz Akademisi’nin Başkanlığını yapmıştır. 1979’da yaşam boyu sivil özgürlükleri savunduğu için Kudüs Ödülü’nü almıştır. Berlin, Oxford Üniversitesi’nde sosyal siyaset bilimi profesörü olarak yaptığı açılış konuşmasında, daha sonra “İki Özgürlük Kavramı” makalesi şeklini alan ‘değer çoğulculuğu’ sezgisine dayanarak iki özgürlük kavramını tanımlamıştır. Değer çoğulculuğu; ‘olumlu’ ve ‘olumsuz’ şeklinde iki ayrı yönelimden oluşmaktadır. Berlin’e göre “negatif” özgürlük, bir kişinin veya bir grup insanın bilinçli arzularını gerçekleştirme niyetlerindeki eylemlerini engelleyen kısıtlamaların bulunmamasıdır. Buna karşılık, “pozitif” özgürlük, bir kişinin veya bir grup insanın, dış faktörlerin müdahalesi olmadan bağımsız olarak kendi kaderini belirleme yeteneği olarak yorumlanır. Tarihsel gelişim içinde bu şekilde tanımlanan iki özgürlük kavramı farklı yönlerde gelişti ve sonunda doğrudan çatışmaya/ karşılaşmaya ulaştı. Ancak her iki görüşün de doğallığını vurgulayan Berlin, “pozitif” özgürlük kavramının çoğu zaman siyasi istismaların temeli olabileceğini, çünkü bağımsız seçim arayışında insanların kararın doğruluğunu kolektif kavramlarla özdeşleştirme eğiliminde olduklarını tespit etmiştir. Yüksek aklın, dinin ya da devletin biçimi bu özgürlükler alanıyla belirlenmekteydi. Kant, Rousseau ve Hegel’in düşüncelerini “pozitif” özgürlük ekolüne bağlayan Berlin, bu tür fikirlerin gelişmesinin, özellikle 19.-20. yüzyıllarda özgürlüğün çeşitli siyasi kısıtlamalarla özdeşleştirilmesine yol açtığını söylemiştir. Bu makalede Isaiah Berlin’in düşünceleri yorumlayıcı (verstehende) bir yaklaşım çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset felsefesi, İngiliz-Rus felsefesi, Negatif ve pozitif özgürlük, Karşı Aydınlanma, Değer çoğulculuğu.

INTERPRETATION OF ISAIAH BERLIN AND HIS THOUGHTS

Abstract

Isaiah Berlin, a Russian-British social and political theorist, philosopher, and historian of ideas, held a notable position in intellectual discourse. Despite his reluctance to publish, his impromptu lectures and speeches were occasionally documented, transcribed, and later transformed into published articles and books, both by himself and others, notably his editor-in-chief. Berlin’s significant contributions lie in his reflections on enlightenment, romanticism, socialism, and nationalism. As a translator of Russian literature and philosophical thought, he played a foundational role in shaping modern liberal political philosophy. Joining All Souls College at the University of Oxford in 1932 at the age of twenty-three, Berlin began his academic journey. His engagement with Russian English translations, particularly the works of Ivan Turgenev, and his service in the British diplomatic corps during World War II marked his early career. Subsequently, from 1957 to 1967, he delved into the study of Social and Political Theory at the University of Oxford. His leadership roles, including serving as the president of the Aristotelian Society (1963-1964) and the British Academy (1974-1978), underscore his influence. In 1979, Berlin received the Jerusalem Award for his lifelong dedication to civil liberties. His inaugural speech as the professor

¹ Dr. Öğr. Gör., Sivas Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Eposta: arifakbas@marun.edu.tr ORCID: 0000-0002-8480-4350

of social political science at the University of Oxford introduced the concept of two freedoms based on “value pluralism.” Berlin defined “negative” freedom as the absence of restrictions hindering conscious desires, while “positive” freedom was portrayed as the ability to independently shape one's destiny without external interference. Elaborating on the historical development of these concepts, Berlin observed their divergence and eventual conflict. While acknowledging the naturalness of both perspectives, he cautioned against potential political abuses stemming from the concept of “positive” freedom, as individuals often correlate decision correctness with collective notions. Berlin traced the roots of these ideas to Kant, Rousseau, and Hegel, attributing the 19th to 20th-century development of “positive” freedom to various political restrictions. This analysis aims to delve into Isaiah Berlin's thoughts through an interpretive (verstehende) approach.

Keywords: Political philosophy, British-Russian philosophy, Negative/ Positive liberty, Counter-Enlightenment, Value pluralism.

Giriş

Pozitif özgürlüğün en önemli temsilcilerinden biri hiç şüphesiz Isaiah Berlin'dir. Berlin, yazmayı sevmiyordu ve yayımlanmış çalışmaları (hem makaleleri hem de kitapları dâhil) bir kayıt cihazına dikte edilerek ya da doğaçlama derslerinin ve konuşmalarının kayıtlı bantlardan kopyalanmasıyla oluşturulmaktaydı. Söylediği sözleri yazıya dökme işi çoğu zaman sekreterlerini zora sokmaktaydı. Dikteye olan bu güven, kayıt cihazına kaydedilen mektuplarına kadar uzanmaktaydı. Sık sık bu mektupları arkadaşlarıyla sohbet ederken yazdırıyor ve sekreteri de bunları yazıya dökmeekteydi. (Aslında onun bu tarzı modern bir Sokratik yöntemle yahut Sokrat'ın ironik tarzına benzemekteydi.) Bazen sekreter, yanlışlıkla yazarın şakalarını ve kahkahalarını da yazıya aktarılan metne dâhil etmekteydi. Bu benzersiz metodolojinin ürünü, onun konuşmasını taklit eden, hareketli, hızlı ve sürekli bir fikirden diğerine atlayan bir yazı stiliydi. Günlük konuşmaları, karmaşık dilbilgisi ve noktalama işaretleriyle tamamlanan eserlerine tam anlamıyla yansımaktaydı. (Ignatieff, 1998, s. 113) O'nun temel ilgi alanları siyaset felsefesi, tarih felsefesi, düşünce tarihi, etik, Marksizm'in modern tarihi, Rus tarihi, Rus edebiyatı, Romantizm vb. konulardan oluşmaktaydı. Yirminci yüzyıl Batı felsefesi içinde analitik liberalizm ekolünü temsil etmekteydi.

Filozofun önceliği, “iki özgürlük” kavramına dayanan temel felsefi argümandı. Isaiah Berlin, bu önemli düşünce yapısını 1958'de Oxford Chichele'de Sosyal ve Siyasi Teori Profesörü olarak verdiği “İki Özgürlük Kavramı” başlıklı açılış dersiyle vurgulamıştır. Daha sonra bir makale olarak yayınlanan konferans, siyaset felsefesi çalışmalarını analitik felsefenin yöntemleriyle yeniden tanıştırmıştır. Berlin, “negatif özgürlüğü”, özel eylemlere dış bir siyasi organ tarafından zorlama veya müdahalenin olmaması olarak tanımlamaktaydı. Berlin bunu Hobbes'un özgürlük tanımından türetmişti. Berlin'in savunduğu “pozitif özgürlük”, neyden özgür olduğumuzu değil ne yapmakta hür olduğumuzu soran, kendine hâkim olma olarak düşünülebilir. Berlin, modern siyasi düşünürlerin sıklıkla pozitif özgürlüğü, yalnızca belirli bir elit veya sosyal grubun erişebildiği iddia edilen rasyonel bilgiye dayanan rasyonel eylemle birleştirdiğini ileri sürmekteydi. Pozitif özgürlüğün bu tür yorumları on dokuzuncu yüzyılda milliyetçiliği, paternalizmi, toplum mühendisliğini, tarihselciliği ve insanın kaderi üzerindeki kolektif rasyonel kontrolü savunmak için kullanıldığında, bu rasyonalist birleşim negatif özgürlüğe tecavüz eden siyasi istismlara açıktı. (Kocis, 2022, s. 71-95)

“İki Özgürlük Kavramı” (Two Concepts of Liberty) liberal filozof Isaiah Berlin'in 31 Ekim 1958'de Oxford Üniversitesi'nde verdiği açılış konuşmasıydı. Daha sonra Oxford tarafından Clarendon Press'te 57 sayfalık bir broşür olarak yayımlanmıştır. Bu metin aynı zamanda Berlin'in Özgürlük Üzerine Dört Deneme (1969) başlıklı makaleler koleksiyonunda da yer almaktadır. Makale, siyasal kavramların tanımına yönelik analitik yaklaşımıyla, siyaset felsefesi çalışmalarını analitik felsefenin yöntemleriyle yeniden tanıştırmıştır. Bu aynı zamanda Berlin'in değer çoğulculuğuna ilişkin etik ontolojisinin ilk ifadelerinden biridir. Berlin, negatif özgürlüğü (“özgürlük” teriminin Thomas Hobbes tarafından kullanıldığı şekliyle), dış bir toplumsal yapı tarafından, failerin olası özel eylemlerine baskı veya

müdahalenin olmaması olarak tanımlamaktaydı. (Berlin, 2002, s. 170) Aynı zamanda onu, Sofist Antiphon'un, Kirena müritliğinin ve sahte Smerdis'in ölümünden sonra Otan'es'in antik doktrinlerinde yavaş ve belirsiz bir şekilde doğuşundan sonra 17. yüzyılın sonlarında yeniden ortaya çıkan, nispeten yeni bir siyasi ideal olarak algılamaktaydı. (Berlin, 2002, s. 33) Makalenin girişinde Berlin şöyle yazmaktadır: "Otan'es'e gelince, o ne yönetmek ne de yönetilmek istiyordu; bu, Aristoteles'in gerçek yurttaş özgürlüğü kavramının tam tersiydi." (Berlin, 2002, s. 33) "Pozitif özgürlük... geçerli bir evrensel hedeftir. Bundan veya bu bağlamda, demokratik özyönetim temel bir insani ihtiyaç, insanlık açısından değerli bir şey olduğu yönündeki önermeden neden şüphe duymam gerektiğini bilmiyorum. Negatif özgürlük iddialarıyla ya da başka herhangi bir hedefle çatışsın ya da çatışmasın... Benim esas olarak tespit etmeye çalıştığım şey, aralarındaki ortak zemin ne olursa olsun ve daha ciddi çarpıtmaya yatkın ne varsa, olumsuz ve pozitif özgürlük aynı şey değildir." (Berlin, 1990, s.1-7)

Özgürlük kısaca şunları ifade eder: Özgür olmanın niteliği veya durumu; a) kişinin istediği gibi yapabilme gücü b) fiziksel kısıtlamadan özgürlük c) keyfi veya despotik özgürlük d) çeşitli sosyal, politik veya ekonomik haklar ve ayrıcalıklar e) seçme gücü'nden oluşmaktadır. (Merriam-Webster, 2023, s. 1 Berlin, başlangıçta negatif özgürlüğü "özgürlük" olarak tanımladı; yani, bireyin üzerinde başkaları tarafından dayatılan kısıtlamaların olmaması durumu. Pozitif özgürlüğü ise hem "yapma özgürlüğü" olarak gördü, yani arzulanmış hedeflere yönelme ve bu hedeflere ulaşma yeteneği (sadece fırsat değil); hem de başkalarına bağımlılığın aksine özerklik veya özyönetim olarak algıladı. (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2022, s. 5) Berlin negatif özgürlüğün şöyle olduğunu söylemiştir: "Olumsuz anlamda özgürlük şu soruya bir yanıt içerir; öznenin (bir kişinin veya bir grup kişinin) müdahale olmaksızın yapabileceği şeyi yapmasına veya yapmamasına izin verilmesi gereken alan nedir? Bu alan başka kişiler tarafından mı belirlenir?" (Berlin, 1958, s. 4-9) Berlin'e göre negatif özgürlük, dikkatle incelenmesi gereken, farklı ve bazen çelişkili bir özgürlük anlayışını temsil etmektedir.

Özgür irade ve kendi kaderini tayin etme anlayışını benimseyen Chrysippus'a yönelik destek, daha sonraki düşünürler arasında da bulunmuştur. Bu savunucular arasında Tocqueville, Constant, Montesquieu, John Locke, David Hume ve John Stuart Mill gibi önemli filozoflar yer almaktadır. Bu filozoflar kısıtlama ve disiplinin özgürlük ve disiplinin antitezi olduğu konusunda ısrar etmişlerdir. Aynı şekilde rasyonalistler ve totalitarizmin felsefi habercileri de özgürlük ile kısıtlamayı karıştırmaya daha az eğilimliydi (ve hâlâ da öyleler). Berlin, bu negatif özgürlük kavramının, pozitif özgürlüğe alternatif ve hatta bazen karşıt bir kavram oluşturduğunu ve çoğu zaman kelimenin sezgisel modern kullanımına daha yakın olduğunu öne sürmekteydi. Berlin, negatif özgürlüğü modern liberalizmin ayırt edici kavramlarından biri olarak değerlendirmiş ve gözlemlemiştir. (Berlin, 1958, s. 10) "Liberalizmin babaları - Mill ve Constant - bu asgari düzeyden daha fazlasını istiyorlardı: Toplumsal yaşamın asgari talepleriyle uyumlu, azami düzeyde müdahalesizlik talep ediyorlardı. Bu aşırı özgürlük talebinin şimdiye kadar başka biri tarafından yapılmış olması pek mümkün görünmemektedir. Son derece uygar ve bilinçli insanlardan oluşan küçük bir azınlık bu talebi dillendirmektedir." (Berlin, 1958, s. 12)

Pozitif özgürlük, "birinin şundan ziyade bunu yapmasını veya olmasını belirleyen kontrol veya müdahalenin kaynağı nedir veya kimdir? Sorusunun cevabında yer almaktadır." (Berlin, 1958, s. 15) Isaiah Berlin, pozitif özgürlüğü "kendi kendine hâkimiyet" olarak anlamak mümkündür. Berlin, her iki özgürlük kavramının da geçerli insan ideallerini temsil ettiğini ve her iki özgürlük biçiminin de her özgür ve uygar toplumda gerekli olduğunu kabul etmektedir. Bu, Berlin'in "İki Kavramın Özgürlüğü" teorisinde vurguladığı, negatif ve pozitif özgürlüğün birbirini tamamlayıcı ve bir arada var olması gerektiği fikrini yansıtmaktadır. Isaiah Berlin, tarihsel olarak pozitif özgürlüğün özellikle retorik suiistimallere açık olduğunu kanıtlandığını belirtiyor; özellikle 18. yüzyıldan itibaren ya paternalist bir biçimde üçüncü şahıstan yola çıkılarak yeniden çekilmiş ya da negatif özgürlük kavramıyla

birleştirilerek altta yatan değer çatışmaları gizlenmiştir. Isaiah Berlin, Platon, Aristoteles, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant ve Hegel gibi antik ve modern siyasi düşünürlerin etkisi altında, birçok modern düşünürün pozitif özgürlüğü genellikle belirli bir elit kesimin sahip olduğu iddia edilen rasyonel bilgiye dayanan rasyonel eylemle birleştirdiğini öne sürmüştür. Bu düşünürler, pozitif özgürlüğü genellikle toplumun genel çıkarlarına uygun rasyonel kararlar alabilen bir bilgi elite bağlamışlardır. Berlin, bu yaklaşımın bireylerin özgürlüğünü sınırlayabileceği ve totaliter eğilimlere yol açabileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bu, Berlin'in özgürlük kavramındaki çeşitliliği vurgulayan "İki Kavramın Özgürlüğü" teorisine paralel bir düşünceyi yansıtmaktadır. Pozitif özgürlüğün bu tür yorumları on dokuzuncu yüzyılda milliyetçiliği, paternalizmi, toplum mühendisliğini, tarihselciliği ve insanın kaderi üzerindeki kolektif rasyonel kontrolü savunmak için kullanıldığında, bu rasyonalist birleşim negatif özgürlüğe tecavüz eden siyasi istismarlara açıktı. Berlin, bu düşünce çizgisini takip ederek, paradoksal olarak özgürlük taleplerinin kolektif kontrol ve disiplin biçimlerine ulusların, sınıfların, demokratik toplulukların, toplumların "kendi kendilerini kontrol etmeleri" veya "kendi kaderlerini tayin etmeleri" için gerekli görülen taleplere dönüşebileceğini savunmaktaydı. Hatta bir bütün olarak insanlık sürekli özgürlük talep etmekteydi. Bu nedenle, Berlin için pozitif özgürlük ile bireye rasyonel olarak arzu etmesi gerektiği söylenen üçüncü şahıs tarafından empoze edilen hedeflerle retorik olarak birleştirilen pozitif özgürlük ile değer yargılarına aykırı olan politik totalitarizmin gerekçeleri arasında seçmeli bir yakınlık vardı. Çoğulculuk, değerlerin Pisagor uyumu içinde var olduğunu varsayıyordu. (Taylor, 1985, s. 211)

1. Karşı Aydınlanma Düşüncesi

Karşı -Aydınlanma, Avrupa Aydınlanması sırasında ana akım tutum ve ideallere karşı ortaya çıkan gevşek bir entelektüel duruş koleksiyonunu ifade eder. Karşı-Aydınlanmanın genel olarak 18. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına, özellikle de Romantizmin yükselişine kadar devam ettiği görülmektedir. Karşı aydınlanma düşünürleri mutlaka bir dizi karşı doktrini kabul etmiyordu; bunun yerine her biri, ilerlemeye olan inanç, tüm insanların rasyonelliği, liberal demokrasi ve toplumun artan sekülerleşmesi gibi Aydınlanma düşüncesinin belirli unsurlarına meydan okuyordu. Karşı Aydınlanmanın öncü isimleri arasında kimlerin yer alacağı konusunda tarihsel analizler farklılık göstermektedir. İtalya'da Giambattista Vico, indirgemeciliğin yayılmasını ve Rönesans sanatını ve beşeri bilimlerini hadım ettiğini düşündüğü Kartezyen yöntemi eleştirmiştir. Onlarca yıl sonra, Sardunya'daki Joseph de Maistre ve Britanya'daki Edmund Burke, Aydınlanma ideallerini Fransız Devrimi'nin kan dökülmesine ve zulmüne yol açmakla eleştirmişlerdi. Jean-Jacques Rousseau ve Johann Georg Hamann da sırasıyla Fransız ve Alman Romantizminin ataları olarak Karşı Aydınlanmanın yükselişinde önemli rol oynadılar. 20. yüzyılın sonlarında, Karşı-Aydınlanma kavramı, Aydınlanma yanlısı tarihçi Isaiah Berlin tarafından büyük ölçüde Hamann'dan ve sonraki Alman Romantiklerinden kaynaklanan göreceli, anti-rasyonalist, vitalist ve organik düşünürlerin geleneği olarak popülerleştirilmiştir. (McMahon, 1998, s. 79) Isaiah Berlin'in "İki Kavramın Özgürlüğü" teorisini geliştirip teşvik etmesine rağmen, "negatif özgürlük" ve "pozitif özgürlük" terimlerinin İngilizce'deki bilinen ilk kullanımı 1949 yılında meydana gelmiştir. Ancak, bu terimlerin kökenleri daha önceki tarihlerde, özellikle de Alman filozof Friedrich Nietzsche gibi düşünürlerin eserlerinde ve diğer Avrupa dillerinde bazı kullanımlarda bulunmaktadır. Berlin'in bu terimleri popülerleştirmesi ve felsefi bağlamda kullanışlı hale getirmesi, bu kavramların daha geniş bir tanıma ve anlama kavuşmasına katkıda bulunmuştur. (Hardy, 2013, s. 25)

Isaiah Berlin'in Aydınlanma ve eleştirilenleri üzerine verdiği dersler, özellikle Giambattista Vico, Johann Gottfried Herder, Joseph de Maistre ve Johann Georg Hamann gibi düşünürlerin eserlerine odaklanarak, indirgenemez çoğulcu bir etik ontolojiyi savunmasına katkıda bulunmuştur. Berlin, bu düşünürlerin eserlerini inceleyerek, tek bir evrensel etik normunun olmamasını ve insan değerlerinin çeşitliliğini vurgulamıştır. Bu, Berlin'in "value pluralism" (değer çoğulculuğu) olarak adlandırdığı

görüŖün temelini oluŖturur. Onun perspektifinden, farklı kùltürlerin, ideolojilerin ve bireylerin değerleri arasında çatıŖmaların kaçınılmaz olduğunu ve bu çeŖitlilięin önemli olduğunu savunmuŖtur. Bu düŖünce, Berlin'in önemli katkılarında biridir ve onun felsefi mirasının bir parçasını oluŖturur. (Cherniss, 2010, s. 7) Aydınlanmanın Üç EleŖtirmeni'nde Berlin, Hamann'ın insan biliŖini dil, yani simgelerin ifade edilmesi ve kullanılması olarak düŖünen ilk düŖünürlerden biri olduğunu ileri sürer. Berlin, Hamann'ın, dil kullanılmadan "bir tür iç göz tarafından düŖünülebilecek" "açık ve farklı" fikirlerin var olduğu fikrini rasyonalistin Kartezyen yanılığı olarak kabul ettiğini düŖünüyordu; bu tanıma 20. yüzyılda büyük ölçüde keskinleŖti. Wittgenstein'in özel dil argümanlarında bu etki görölmektedir. (Bleich, 2006, s. 607) Isaiah Berlin, "KarŖı-Aydınlanma" teriminin fikir tarihindeki yerini belirlemiŖtir. Bu terim, özellikle 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın baŖlarında Almanya'da ortaya çıkan bir hareketi tanımlamak için kullanılmaktaydı. Bu hareket, Aydınlanma düŖüncesine, rasyonalizme, evrenselciliğe ve deneycilik anlayıŖına eleŖtirel bir yaklaŖımı ifade ediyordu. Berlin'in "KarŖı-Aydınlanma" adlı makalesi, ilk olarak 1973'te yayımlandı ve daha sonra 1981'de Berlin'in çalıŖmalarını içeren "Akıntıya KarŖı" adlı derlemede yeniden basıldı. Bu makalede, Berlin, Aydınlanma düŖüncesinin eleŖtirisıyla ortaya çıkan bu karŖı hareketi inceledi ve Aydınlanma'nın evrenselcilik ve rasyonalizmle ilgili bazı zayıflıklarını vurguladı. Berlin'in kullanımıyla, "KarŖı-Aydınlanma" terimi daha sonra daha geniŖ bir Ŗekilde benimsenmiŖ ve felsefi literatürde yaygın olarak kullanılmaya baŖlanmıŖtır. (Berlin, 2003, s. 4-12)

Aydınlanmanın Üç EleŖtirmeni: Vico, Hamann, Herder, 20. yüzyıl filozofu ve fikir tarihçisi Isaiah Berlin'in felsefe tarihi üzerine yazdığı makalelerden oluŖan bir derlemedir. Düzenleyicilięini Henry Hardy'nin yaptığı ve ölümünden sonra 2000 yılında yayımlanan bu koleksiyon, daha önce yayınlanmış olan "Vico ve Herder: Two Studies in the History of Ideas" (1976) (KarŖı Aydınlanma düŖünürleri Giambattista Vico ve Johann Gottfried Herder üzerine bir makale) ve The Magus of Ideas (1976) eserlerinden oluŖuyor. J. G. Hamann ve Modern İrrasyonalizmin Kökenleri (1993), irrasyonalist Johann Georg Hamann ile ilgili bir metindir. Berlin'in Aydınlanma eleŖtirmenlerine olan ilk ilgisi, Marksist fikir tarihçisi Georgi Plekhanov'un eserlerinin okunmasıyla ortaya çıkmıŖtır. (Cherniss, 2010, s. 5) Tarihçi Zeev Sternhell, Henry Hardy'nin birçok durumda Berlin'in ikincil kaynaklardan alıntılarını birincil kaynaklarla deęiŖtirdięine iŖaret ederek, eserin düzenlenmesiyle ilgili soruları gündeme getirmiŖtir. Hardy'nin düzenlemesinin "Berlin'in kaynaklarını okuması konusunda Ŗüphe uyandırdığını" öne sürüyor ve Ŗu gözlemlerle bitiriyor: "İkincil kaynakların sistematik olarak atlanıp deęiŖtirilmeyeceęi ve bunların yerine Berlin'in kendisinin bahsetmediği metinlerle deęiŖtirilip deęiŖtirilmeyeceęi sorusu ki bu da muhtemelen kendisinin bahsettiği anlamına geliyor. "Bunları okumadığı, meŖru bir prosedür olarak değerlendirilebilir, son derece Ŗüphelidir." (Sternhell, 2010, s. 508) Vico ve Herder, Berlin tarafından Aydınlanmayı karakterize eden rasyonalist epistemolojiye alternatifler olarak tasvir edilmektedir. (Password, 2006, s. 203) Berlin, Aydınlanmanın gündeminin çeŖitli Ŗekillerde anlaşılabilirliğini ve onu eleŖtirenlerin (yani Vico, Herder ve Hamann) bakıŖ açısından görmenin, onun ayırt edici ve tartıŖmalı yönlerini keskin bir Ŗekilde odağa almak anlamına geldiğini savunmuŖtur. (McGrath, 2001, s. 8-9) Üç EleŖtirmen, Berlin'in Aydınlanma ve onun düŖmanları hakkındaki, görelili, anti-rasyonalist, vitalist ve organik olarak nitelendirdiği Aydınlanma KarŖıtı hareket kavramını yaygınlaŖtırmada çok Ŗey yapan ve onun düŖmanları hakkındaki birçok yayınından biriydi. Alman Romantizmi ile en yakından iliŖkili olanıdır. (Berlin, 2010, s. 5-10) Berlin, Hamann'ı, insanın biliŖini dil, yani simgelerin ifade edilmesi ve kullanılması olarak düŖünen ilk düŖünürlerden biri olarak tanımlıyordu. Berlin, Hamann'ın, dil kullanılmadan "bir tür iç göz tarafından düŖünülebilecek" "açık ve farklı" fikirlerin var olduğu fikrini rasyonalistin Kartezyen yanılığı olarak kabul ettiğini görmekteydi. (Bleich, 2006, s. 607) Nazionalismus (milliyetçilik) terimini icat eden Herder, Berlin tarafından ulusu bir "halk kùltürü", akrabalık bağları ve toprak bağlarıyla bağlı belirli bir halkın benzersiz yaŖam tarzı olarak tasavvur eden bir durum olarak tasvir etmiŖtir. (Cosgrove, 2005, s. 3-4)

“Karşı-Aydınlanma” terimi, Aydınlanma’ya yönelik eleştirilerin 20. yüzyıl düşüncesinde geniş çapta tartışılan bir konu olmasına rağmen, ilk olarak William Barrett’ın 1949’da Partisan Review’deki “Art, Aristocracy and Reason” adlı makalesinde kısaca bahsedilmiştir. Ancak, terim 1958 yılında William Barrett’ın varoluşçuluk üzerine yazdığı “Irrational Man” (İrrasyonel Adam) kitabında daha kapsamlı bir şekilde kullanılmıştır. Bu kitap, Aydınlanma eleştirisine ilişkin yorumları içermekle birlikte, “Karşı-Aydınlanma” teriminin daha geniş bir kullanımını ortaya koymamıştır. Isaiah Berlin, 1973 yılında yayımlanan “Against the Current: Essays in the History of Ideas” adlı eserinde “Counter-Enlightenment” (Karşı-Aydınlanma) terimini daha etraflıca ele almış ve Aydınlanma düşüncesine karşı çıkan farklı düşünce akımlarını incelerken kullanmıştır. Berlin’in bu kullanımı, terimin daha geniş literatürde benimsenmesine katkıda bulunmuştur. (Garrard, 2006, s. 45) Gegen-Aufklärung (Karşı-Aydınlanma) ifadesinin Almanya’da daha uzun bir tarihi vardır ve muhtemelen 1877’de Friedrich Nietzsche tarafından “Nachgelassene Fragmente” (Yayımlanmamış Fragmanlar) adlı eserinde icat edilmiştir. (Nietzsche, 1877, s. 478) “Lewis White Beck, Almanya’da Karşı Aydınlanma üzerine yazdığı Erken Alman Felsefesi (1969) adlı kitabında bu terimi kullanmıştır. Beck, Almanya’da II. Frederick’in laik otoriter devletine karşı bir tepki olarak ortaya çıkan bir karşı hareketin varlığını iddia etmiştir. Diğer yandan, Johann Georg Hamann ve filozof arkadaşları, onsekizinci yüzyılda daha organik bir sosyal ve politik yaşam anlayışının, canlı bir doğa görüşünün ve insanın güzelliğine, ruhsal yaşamına yönelik takdirin ihmal edildiğine inanmışlardır.” (Garrard, 2006, s. 10-12)

Isaiah Berlin, “Karşı Aydınlanma” terimini özellikle Alman düşünce tarihinde ortaya çıkan bir eğilimi tanımlamak için kullanmıştır. Berlin’in “Karşı Aydınlanma” dediği şey, Aydınlanma Dönemi’nde vurgulanan rasyonalite, özgürlük ve bireysel haklar gibi değerlere karşı olan, daha muhafazakâr ve eleştirel bir tavidir. Isaiah Berlin, Alman düşünürleri Johann Georg Hamann, Johann Gottfried Herder ve Joseph de Maistre’nin eserlerini incelediğinde, bu düşünürlerin Aydınlanma’nın rasyonalist ve evrenselci öğretilerine karşı çıktıklarını fark etmiştir. Bu düşünürler, Aydınlanma’nın bireysel özgürlük ve evrensel haklar gibi kavramlarını sorgulamış ve kültürel çeşitliliğe, tarihsel bağlamın önemine vurgu yapmışlardır. Berlin’e göre, bu düşünürler Aydınlanma’nın “tek bir doğru”ya ve evrensel prensiplere vurgu yapmasına karşı çıkmışlardır. Onlara göre, her kültür ve toplumun kendi değerleri, normları ve tarihsel bağlamı vardır ve bu değerler evrensel bir ölçüye indirgenemez. Bu eleştiri, Berlin’in “Değer Çoğulculuğu” görüşleriyle de bağlantılıdır. Berlin, farklı kültürlerin, değerlerin ve perspektiflerin bir arada var olabileceğini savunmuş, her kültürün kendine özgü bir değer sistemine sahip olduğunu vurgulamıştır. “Karşı Aydınlanma” eleştirisi, evrensel prensiplere karşı çıkarak, kültürel çeşitliliğe ve tarihsel bağlama daha fazla önem verilmesini savunmuştur.

2. Değer Çoğulculuğu ve Etik Felsefesi

Etikte değer çoğulculuğu, eşit derecede doğru ve temel olabilecek, ancak birbirleriyle çatışan çeşitli değerlerin olduğu fikrine dayanır. Ayrıca, değer çoğulculuğu, bu tür çatışan değerlerin, önem açısından nesnel bir sıralamanın olmaması durumunu varsayar. Değer çoğulculuğu, birçok durumda bu tür değerlerin karşılaştırılmaz olduğunu öne sürer. Bu anlamda, değer çoğulculuğu, değer tekçiliğine karşı bir tutum benimser. Değer çoğulculuğu, normatif bir etik teorisi veya belirli bir değerler dizisi sunmak yerine, metaetikte bir teori olarak konumlanır. Oxford filozofu ve fikir tarihçisi Isaiah Berlin, nesnel değer-çoğulculuk teorisini tanımlayan önemli bir çalışmayı akademik çevrenin dikkatine sunarak popüler hale getiren ilk kişi olarak tanınır. Bununla ilgili temel değerlerin birbirleriyle çatışabileceği ve bazı durumlarda çatışabileceği fikri, Max Weber’in “çok tanrıcılık” kavramında yansıtılan düşüncesinde öne çıkmaktadır. (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2007, s. 4) Değer çoğulculuğu, hem ahlaki görecelik hem de ahlaki mutlakiyetçiliğin (Berlin’in monizm olarak adlandırdığı) bir alternatifidir.

Değer çoğulculuğu, genellikle etik ve politika alanlarında kullanılan bir terimdir. Bu kavram, farklı değerlerin bir arada var olabileceği ve bir toplumun veya bireyin değerlerinin çeşitliliğini kabul etmeyi

ifade eder. Değer çoğulculuğu, herkesin farklı inançlara, kültürlere ve değerlere sahip olabileceğini savunur. Değer çoğulculuğunun temel özellikleri: Değerlerin Çeşitliliği; insanların farklı kültürlerden gelmeleri, farklı inanç sistemlerine sahip olmaları ve yaşadıkları deneyimler, çeşitli değerleri ortaya çıkarır. Tolerans ve Saygı; Değer çoğulculuğu, farklı değerlere saygı göstermeyi ve bu çeşitliliği hoşgörüyü karşılamayı içerir. Diyalog ve İletişim; Farklı değer sistemlerine sahip olan bireyler ve topluluklar arasında açık iletişim ve diyalogun teşvik edilmesi önemlidir. Eşitlik ve Adalet; Değer çoğulculuğu, farklı değerlere sahip olan herkesin eşit haklara ve adalet prensiplerine saygı gösterilmesini savunur. Toplumsal Uyum; Değer çoğulculuğu, farklılıkların bir arada uyum içinde var olabileceğini ve toplumsal birliği güçlendirebileceğini savunur. Bu kavram, özellikle kültürel çeşitliliğin giderek daha önemli hale geldiği günümüz dünyasında, toplumlar arasında anlayış ve işbirliğini teşvik etmeyi amaçlar. Ancak, değer çoğulculuğu bazen çatışmalara da neden olabilir, bu nedenle etkili bir şekilde uygulanabilmesi için dengeli bir yaklaşım gerektirir.

Isaiah Berlin, değer çoğulculuğu konusundaki düşünceleriyle öne çıkan bir düşünürdür. Onun çalışmaları, farklı değerlerin bir arada var olması gerekliliğini vurgulayan ve bu çeşitliliğin bireyler ve toplumlar için zenginlik taşıdığına işaret eden bir perspektifi içerir. Berlin'in en bilinen eserlerinden biri olan "Two Concepts of Liberty" (Özgürlük Üzerine İki Kavram) adlı makalesinde, özgürlük kavramının iki temel yaklaşımını açıklar: Olumsuz özgürlük (negative liberty) ve Olumlu özgürlük (positive liberty). Berlin'e göre, bireyin başkalarının müdahalesinden özgür olması (negatif özgürlük), farklı bireylerin farklı değerlere sahip olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Olumlu özgürlük ise bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirme ve kendi amaçlarına ulaşma özgürlüğüdür. Berlin'in bu yaklaşımı, farklı değerlerin ve özgürlük anlayışlarının birbiriyle çatışabileceği ve bu çatışmanın önemli olduğu fikrini içerir. Bu, değer çoğulculuğunun temel bir unsuru olarak kabul edilebilir. Ona göre, herhangi bir toplumda mutlak doğrular veya tek bir evrensel değer sistemi olamaz. Bireylerin ve grupların çeşitli değerleri benimsemesi ve bu çeşitliliğin toplumsal birliği güçlendirebileceğini savunmuştur. Berlin'in bu düşünceleri, liberal demokrasinin temel prensipleriyle uyumlu bir şekilde, bireylerin özgür bir şekilde farklı değerleri benimsemesini ve ifade etmesini destekler. Ancak, bu farklılıkların sınırları belirlenmeli ve çatışmalara neden olmamalıdır. Elbette, değer çoğulculuğu, farklı değerlerin bir arada var olabileceği ve her birinin saygı görmesi gerektiği felsefi bir perspektiftir. Bu kavram, özellikle kültürel, etnik, dini ve ideolojik farklılıkları kabul etmeyi ve bu çeşitliliği olumlu bir şekilde değerlendirmeyi amaçlar. Değer çoğulculuğu, küreselleşen dünyada farklı topluluklar arasında anlayışı artırarak ve barışçıl bir birliktelik ortamı yaratarak sosyal uyumun güçlendirilmesine katkı sağlayabilir.

Berlin'e göre değerler doğanın keşfedilmeyi bekleyen ürünleri değil, insanlığın yaratımlarıdır. Tarih boyunca diğer kültürlere sahip olduğumuz epistemik ve empatik erişime dayanarak, insanlığın doğasının belirli değerlerin (örneğin bireysel özgürlüğün önemi) kültürler arasında geçerli olacağını savundu ve bunun da nedeni ahlakidir. Birçok filozof nesnel çoğulculuktan bahsetmekteydi. Berlin'in argümanı kısmen Wittgenstein'in daha sonraki dil teorisine dayanıyordu; bu teori, karşılıklı tercüme edilebilirliğin yaşam formlarındaki benzerliğe bağlı olduğunu, bunun tersi de diğer kültürlere epistemik erişimimizin ontolojik olarak bitişik bir değer yapısı gerektirdiğini ima ettiğini savunuyordu. Açıklamamızda ifade ettiğiniz gibi, değer çoğulculuğu, ahlaki değerlerin eşit derecede geçerli olabileceği veya daha doğrusu kıyaslanamayacak şekilde var olabileceği görüşünü benimser. Bu bağlamda, bu değerler birbiriyle çatışabilir ve bu çatışmalar belirli bir değere atıfta bulunulmadan çözüme kavuşmayabilir. Bir kararın bağlamlarında değerler çatıştığında, bir değer diğerinden daha önemli olmadığı durumlar ortaya çıkabilir. Bu çatışmalar, hem değerlerin kendisinin hem de bireylerin kimliklerinin özülü ilgili temel konuları yansıtabilir. (Berlin, 1997, s.11) Berlin için, bireyler arasında olduğu kadar kendi içinde de orantısız değerlerin bu çatışması, insan yaşamının trajedisini oluşturmaktaydı. Ancak Alan Brown, Berlin'in değerlerin insan iyiliğine ne ölçüde katkıda buldukları ölçüsünde ölçülebilir olduğu gerçeğini göz ardı ettiğini öne sürmüştür. (Brown, 1986, s. 157)

Değer çoğulculuğu, etik alanında bir perspektif olarak ele alındığında, farklı etik değerlerin bir arada var olması gerekliliğini vurgular. Bu yaklaşım, etik kararlar ve değerlendirmeler konusunda evrensel bir standart olmadığını, çeşitli kültürler, bireyler ve topluluklar arasında farklı etik değerlerin geçerli olduğunu savunur. İşte değerler çoğulculuğunun etik bağlamda bazı önemli yönleri: Evrenselcilik eleştirisi; değer çoğulculuğu, etik değerlerin evrensel olduğu iddiasına karşı çıkar. Bir değer evrensel olarak kabul edilmesi yerine, farklı kültürlerin ve toplulukların kendi içsel etik normlarına saygı gösterilmesi gerektiğini savunur. Tolerans ve hoşgörü, bu yaklaşım, farklı etik değerlere saygı gösterilmesi ve hoşgörülü bir tutum benimsemeyi teşvik eder. İnsanların farklı değer sistemlerine sahip olabileceğini ve bu çeşitliliğin zenginlik olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgular. Kültürel bağlamın önemi; değer çoğulculuğu, etik değerlerin kültürel bağlamdan ayrı düşünülmeceğini savunur. Bir etik değer anlamının, belirli bir kültür veya toplumun değer sisteminden kaynaklandığını ifade eder. Diyalog ve anlayış; farklı etik değerlere sahip olan bireyler ve topluluklar arasında açık iletişim ve diyalogun teşvik edilmesini önerir. Bu, karşılıklı anlayışın artmasına ve potansiyel çatışmaların azalmasına yardımcı olabilir. Bireysel özgürlük, değer çoğulculuğu, bireylerin kendi etik değerlerini seçme ve bu değerlere bağlı kalma özgürlüğünü savunur. Bireylerin kendi etik kararlarını verme konusunda özerk olmalarını önemser. Bu etik perspektif, özellikle kültürel çeşitliliğin ön planda olduğu toplumlarda, etik normların evrenselliğine dair sorgulayıcı bir bakış açısı sunar. Ancak, bu çerçevede, tüm etik değerlerin eşit derecede kabul edilmesi gerektiği konusundaki eleştirilere de açık olabilir.

Değer çoğulculuğu felsefede bir perspektif olarak da ortaya çıkar. Bu yaklaşım, farklı değerlerin, normların ve bakış açılarının bir arada var olabileceğini savunur ve bu çeşitliliği zenginlik olarak görür. Değer çoğulculuğu, özellikle etik, politika ve kültür felsefesi alanlarında ele alınır. Değer çoğulculuğu ve felsefe arasındaki bazı bağlantılar kurmak gayet mümkündür. Etik felsefesinde değer çoğulculuğu, belirgin bir rol oynar. Farklı etik değerlerin ve ahlaki perspektiflerin varlığını kabul eder ve evrensel ahlaki normların her kültür ve toplum için geçerli olamayabileceğini savunur. Bireylerin, toplumların ve kültürlerin kendi içsel etik çerçevelerine saygı gösterilmesini önerir. Değer çoğulculuğu, politika felsefesinde de önemli bir yer tutar. Farklı politik değerlerin, ideolojilerin ve yönetim biçimlerinin mevcut olabileceğini kabul eder. Bu çerçevede, demokrasinin ve çoğulculuğun siyasi sistemin temel öğeleri olduğunu savunabilir. Kültür felsefesi bağlamında, değer çoğulculuğu kültürel çeşitliliği vurgular. Kültürler arası etkileşimde ve kültürlerin kendi içinde evrimleşmesinde farklı değer sistemlerinin rol oynadığını belirtir. Bu, kültürlerin izlediği yolların eşsiz ve değerli olduğunu savunur. Değer çoğulculuğu, epistemoloji (bilgi teorisi) ve ontoloji (varlık teorisi) alanlarına da etki eder. Farklı bilgi kaynaklarının ve ontolojik anlayışların varlığını kabul eder. Bu bağlamda, gerçeğin ve varlığın çeşitli yollarla anlaşılması gerektiğini öne sürer. Değer çoğulculuğu, Aydınlanma Dönemi'nde ortaya çıkan evrenselcilik ve rasyonalizm anlayışlarına eleştirel bir bakış sunar. Aydınlanma'nın evrensel normlarını, farklı kültürlerin ve toplulukların kendi değerlerini oluşturmasını engelleyici olarak değerlendirebilir. Bu noktalar, değer çoğulculuğunun felsefede geniş bir yelpazede etki alanına sahip olduğunu göstermektedir. Değer çoğulculuğu, felsefi düşünceyi zenginleştirerek, çeşitliliği, hoşgörüyü ve diyalogu teşvik eder.

3. Kirpi ve Tilki: Tolstoy'un Tarih Görüşü Üzerine Bir Deneme

Antik Yunan şairi Archilochus'un bir parçasına gönderme yapan başlık olan "Kirpi ve Tilki", Berlin'in halk arasında en popüler makalelerinden biriydi ve çok sayıda baskıda yeniden basılmıştır. Makaleye adını veren sınıflandırma hakkında Berlin bir keresinde şöyle demişti: "Bunu hiçbir zaman çok ciddiye almadım. Bunu bir tür eğlenceli entelektüel oyun olarak kastettim ama ciddiye alındı." (Jahanbegloo, 1992, s. 188) Berlin, yazarları ve düşünürleri iki kategoriye ayırmak için bu fikri genişletiyor, dünyayı tek bir tanımlayıcı fikrin merceğinden gören kirpiler (verilen örnekler arasında Platon da var) ve çok çeşitli deneyimlerden yararlanan ve onlar için düşünceyi benimseyen tilkiler. Dünya tek bir fikre

indirgenemez (verilen örnekler arasında William Shakespeare yer almaktadır: “Cennette ve yerde, Horatio, senin felsefede hayal edilenden daha çok şey var!” (Hui, 2013, s. 151) Başlık, Antik Yunan şairi Archilochus’a atfedilen bir parçaya göndermedir: “Tilki pek çok şey bilir, ancak kirpi büyük bir şeyi bilir”. Erasmus’un 1500 tarihli Adagia adlı eserinde ifade “Multa novit vulpes, verum echinus unum magnum” olarak kayıtlıdır. Tilki ile Kedi masalı da aynı fikri bünyesinde barındırmaktadır.

Isaiah Berlin, yazarları ve düşünürleri iki kategoriye ayırmak için bu fikri genişletir: Dünyayı tek bir tanımlayıcı fikrin merceğinden gören “kirpiler” (örnekler arasında Platon, Lucretius, Dante Alighieri, Blaise Pascal, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Fyodor Dostoyevski, Friedrich Nietzsche, Henrik Ibsen, Marcel Proust ve Fernand Braudel bulunmaktadır) ve çok çeşitli deneyimlerden yararlanan ve dünyayı tek bir fikre indirgenemeyeceğini savunan “tilkiler” (örnekler arasında Herodot, Aristoteles, Desiderius Erasmus, William Shakespeare, Michel de Montaigne, Molière, Johann Wolfgang Goethe, Aleksandr Puşkin, Honoré de Balzac, James Joyce ve Philip Warren Anderson bulunmaktadır). Berlin, Leo Tolstoy’un ise ilk bakışta iki gruptan birine net bir şekilde dahil olmaktan kaçındığını iddia etmektedir. Tolstoy’un yetenekleri bir tilkininkilere benzese de, inançlarının kişinin kirpi olması gerektiği yönünde olduğunu ve bu nedenle Tolstoy’un kendi çalışmalarına ilişkin kapsamlı değerlendirmelerinin yanıltıcı olduğunu öne sürmektedir. Berlin, Tolstoy’un bu fikrini, Tolstoy’un Savaş ve Barış romanında sunduğu tarih teorisinin analizi için bir temel olarak kullanmaya devam etmiştir. Makalenin ikinci yarısında Berlin, Tolstoy’u 19. yüzyılın başlarındaki düşünür Joseph de Maistre ile karşılaştırmaktadır. Berlin’in açıkladığı gibi, Tolstoy ve de Maistre daha yüzeysel konularda şiddetle zıt görüşlere sahipken, aynı zamanda varoluşun temel doğası ve ona rasyonel bilimsel yaklaşımın sınırları konusunda da son derece benzer görüşlere sahiptirler. Makale, Berlin’in Tolstoy hakkındaki görüşünü yinelemesiyle (doğası gereği bir tilki ama inancı gereği bir kirpi) bu ikiliğin Tolstoy’a hayatının sonunda büyük acı yaşattığı sonucuna varmasıyla sona ermektedir. (Berlin, 2013, s. 1-144)

Isaiah Berlin’in “Kirpi ve Tilki” metaforu, özellikle Berlin’in arkadaşı olan Rus yazar Ivan Turgenev’in eseri “Babalar ve Oğullar”dan ilham alarak ortaya çıkmıştır. Bu metafor, Berlin’in insan karakterlerini iki temel kategoriye ayırdığı bir yaklaşımı ifade eder. Kirpi, genellikle bir ana fikre, bir prensibe ya da belirli bir uzmanlık alanına odaklanan insanları temsil eder. Kirpi tipi insanlar, belirli bir ilgi alanında derinlemesine bilgi sahibi olmaya eğilimli, belirli bir perspektife sadık kalan ve genellikle bir bütünü anlamak için bu derinlemesine bilgiyi kullanmaya çalışan kişilerdir. Tilki ise genellikle birçok farklı konuda bilgi sahibi olan, esnek düşünen ve çeşitli perspektifleri bir araya getiren insanları temsil eder. Tilki tipi insanlar, genellikle geniş bir bilgi yelpazesine sahiptir, farklı disiplinlerden gelen bilgileri birleştirebilirler ve bir konuyu anlamak için çok sayıda bakış açısını kullanabilirler. Berlin’in bu metaforu, genellikle kişilik tiplerini ve entelektüel yaklaşımları tanımlamak için kullanılır. Berlin, bu iki tipin birbirine zıt olduğunu, ancak her ikisinin de kendi içinde değerli olabileceğini savunmuştur. Her iki yaklaşımın da insan bilincini ve düşünceyi zenginleştirebileceğini, ancak tercih edilen tipin kişisel eğilimlere ve yaşam koşullarına bağlı olarak değişebileceğini ifade etmiştir. Bu metafor, Berlin’in “The Hedgehog and the Fox” (Kirpi ve Tilki) adlı ünlü makalesinden türetilmiştir ve Berlin’in düşünsel yaklaşımının anlaşılmasında kullanılır.

Isaiah Berlin’in “Kirpi ve Tilki” metaforu, aslında Rus yazar Ivan Turgenev’in eseri “Babalar ve Oğullar”dan esinlenilerek ortaya çıkmıştır. Ancak bu metaforun kullanımı, Berlin’in düşünsel çerçevesini tanımlayan bir araç olmuştur. Rus düşünce geleneği içinde, “Kirpi ve Tilki” metaforu genellikle Turgenev’in eserindeki karakterlerin felsefi ve entelektüel eğilimlerini temsil eder. Turgenev’in “Babalar ve Oğullar” adlı romanındaki iki ana karakter, Pavel Petrovich Kirsanov (Kirpi) ve Yevgeny Bazarov (Tilki), bu metaforun temsilcileridir. Kirpi (Pavel Petrovich Kirsanov): Kirpi tipi, belirli bir ana fikre, prensibe veya değere bağlı kalan, genellikle derinlemesine bir konuya odaklanan ve bu konuda uzmanlaşan karakterleri temsil eder. Pavel, geleneksel değerlere bağlı kalan, şiir ve sanatla

ilgilenen bir karakterdir. Onun karakteri, Rusya'nın eski geleneksel değerlerine bağlılığı temsil eder. Tilki (Yevgeny Bazarov): Tilki tipi ise genellikle çok yönlü, esnek düşünen ve çeşitli konularda bilgi sahibi olan karakterleri ifade eder. Bazarov, bilim ve materyalizmle ilgilenen, radikal fikirleri savunan ve geleneksel değerlere karşı çıkan bir karakterdir.

O, Rus toplumunu değiştirmeyi ve modernleştirmeyi amaçlayan genç neslin temsilcisidir. Bu iki karakter arasındaki çatışma, Rus toplumunun o dönemde karşılaştığı entelektüel ve kültürel çatışmaları yansıtır. Isaiah Berlin'in bu metaforu kullanması, genel olarak felsefi ve entelektüel tercihlerle ilgili çatışmaları ifade etmekte ve farklı düşünsel yaklaşımların bir arada var olma zorunluluğunu vurgulamaktadır. “Kirpi ve Tilki” metaforu Leo Tolstoy'un eserleri üzerinden spesifik bir biçimde ele alınmış bir kavram değildir. Tolstoy'un eserlerinde genellikle karakterler arasındaki felsefi ve ahlaki çatışmalar üzerinde durulur. Örneğin, “Savaş ve Barış”ta Pierre Bezukhov gibi karakterler, hayatlarının anlamını ve ahlaki sorumluluklarını sorgularlar. Tolstoy, eserlerinde genellikle insanın yaşamının amacı, ahlaki sorumluluklar ve toplumun değerleri gibi konulara odaklanır. Ancak, Isaiah Berlin'in öne çıkardığı “Kirpi ve Tilki” kavramını doğrudan Tolstoy'un eserlerine uygulamak yerine, bu kavramın özgün bağlamını anlamak ve Berlin'in felsefi düşüncesini değerlendirmek daha anlamlı olabilir. Kirpi ve Tilki masalı, çeşitli kültürlerde farklı versiyonları olan popüler bir masal türüdür. Bu masallar genellikle iki karakter arasındaki zıtlıkları veya arkadaşlığı ele alır.

4. Tarihsel Kaçınılmazlık

Isaiah Berlin'in “Tarihsel Kaçınılmazlık” (1954) dersi, tarih felsefesindeki bir tartışmaya odaklanmıştır. Bu tartışma, ister “tüm halkların ve toplumların hayatlarının istisnai bireyler tarafından kesin bir şekilde etkilendiğine” inanılsın, ister tam tersine, her ne olursa olsun, insan niyetlerinden habersiz kişisel olmayan güçlerin bir sonucu olarak meydana geldiğine inanılsın, Berlin'in perspektifinden seçim ve tercih kavramlarına odaklanmaktadır. Berlin, seçenekleri ve tercihi reddetmekte, tarih boyunca gerçekleşen olayların insan iradesi tarafından belirlenmiş gibi basitleştirilmesine karşı çıkmaktadır. Ayrıca, Berlin'in Rus entelektüel tarihine yönelik yazıları da önemlidir. Bu yazılar, genellikle “Russian Thinkers” (1978; 2. baskı 2008) kitabında toplanmıştır ve Berlin'in çalışmalarının çoğu gibi, bu cilt de Henry Hardy tarafından düzenlenmiştir. Temel yapıtları içinde; Karl Marks: Hayatı ve Çevresi, Aydınlanma Çağı: On sekizinci Yüzyıl Filozofları, Kirpi ve Tilki: Tolstoy'un Tarih Görüşü Üzerine Bir Deneme, Özgürlük Üzerine Dört Deneme, Vico ve Herder: Fikirler Tarihinde İki Çalışma, Chatto ve Windus, Rus Düşünürleri, Kavramlar ve Kategoriler: Felsefi Denemeler, Akıntıya Karşı: Düşünce Tarihinde Denemeler, Kişisel İzlenimler, İnsanlığın Çarpık Keresteleri: Düşünce Tarihindeki Bölümler, Kuzeyin Büyücüsü: J. G. Hamann ve Modern İrrasyonalizmin Kökenleri, Gerçeklik Duygusu: Fikirler ve Tarihleri Üzerine Çalışmalar, İnsanlığın Doğru İncelenmesi: Bir Denemeler Antolojisi, Romantizmin Kökleri, Aydınlanmanın Üç Eleştirisi: Vico, Hamann, Herder, Fikirlerin Gücü, Özgürlük ve İhaneti: İnsan Özgürlüğünün Altı Düşmanı, Özgürlük, Sovyet Akli: Komünizm Altında Rus Kültürü, Romantik Çağda Siyasi Fikirler: Yükselişi ve Modern Düşünce Üzerindeki Etkileri, Gelişen: Mektuplar 1928-1946, Aydınlatıcı: Mektuplar 1946-1960, Bina: Mektuplar 1960-1975, Onaylayan: Mektuplar 1975-1997 vb. yer almaktadır.

Isaiah Berlin (1909-1997), 20. yüzyılın önemli düşünürlerinden biridir ve özellikle siyaset felsefesi, özgürlük, değer çatışmaları gibi konularda yaptığı katkılarla tanınır. Berlin'in siyaset felsefesinde öne çıkan bazı önemli kavramlar şunlardır: Berlin'in en bilinen ve etkili felsefi katkılarından biri, “negatif özgürlük” ve “pozitif özgürlük” kavramları arasındaki ayrımı yapmasıdır. Negatif özgürlük, dışsal müdahalelere karşı korunma anlamına gelirken, pozitif özgürlük bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesini ifade eder. Berlin, bu iki özgürlük kavramının birbirleriyle çatışabileceğini ve bazen birini diğerine tercih etmenin gerekebileceğini savunmuştur. Değer Plüralizmi'nde Berlin, değerlerin birbirleriyle çatışabileceği ve bazen birbirleriyle uyumsuz olduğu fikrini benimsemiştir. Ona göre,

birçok temel değer insan hayatında bir arada var olabilir, ancak bu değerlerin bazen birbirleriyle çatıştığı durumlar ortaya çıkabilir. Bu, onun değer plüralizmi olarak adlandırıldığı bir yaklaşımdır. Hayal kırıklığına uğramış ütopye, Berlin, radikal sosyal mühendislik projelerini ve bireyin özgürlüğünü sınırlayabilecek ideolojileri eleştirmiştir. Ona göre, insanlar arasındaki çeşitlilik ve değer farklılıkları nedeniyle, tek bir “mutlak” doğru veya ideal toplumun var olması zordur. Bu nedenle, radikal ideolojilere duyulan inançların genellikle hayal kırıklığına yol açabileceğini savunmuştur. Isaiah Berlin’in eserleri, siyaset felsefesi, özgürlük, tarih ve kültür üzerine önemli tartışmaları içerir. Berlin’in düşünceleri, liberal düşünce geleneğinin içinde önemli bir yer tutar ve günümüzde hala etkili bir şekilde değerlendirilmektedir.

Isaiah Berlin’in çalışmaları arasında özellikle tarih felsefesiyle ilgili özel bir alan bulunmamakla birlikte, Berlin’in düşünceleri genel olarak tarih, kültür ve değerler arasındaki ilişkilere dair önemli soruları ele almıştır. Onun tarih felsefesiyle ilgili bazı temel düşünceleri çeşitlilik olgusunu içermektedir. Berlin, insan topluluklarının ve kültürlerin çeşitliliğini vurgulayan bir düşünce yapısına sahipti. Ona göre, tarih boyunca ortaya çıkan farklı kültürlerin ve değerlerin anlaşılması, bu çeşitliliğin takdir edilmesi ve korunması önemlidir. Tarih, farklı toplulukların ve bireylerin perspektiflerini anlama çabasıdır. Berlin’in “Historical Inevitability” adlı eseri, tarih içindeki olayların determinizme karşı durduğunu ve tarihi olayların belirli bir doğrultuda gitme zorunluluğu olmadığını savunur. Tarihi olayların rastlantısal ve karmaşık olduğunu, bu nedenle deterministik bir tarih anlayışının eksik olduğunu ifade eder. Isaiah Berlin’in fikirleri, özellikle liberal düşünce, siyaset felsefesi ve değerler konularında geniş bir etki bırakmıştır. Berlin’in düşünceleri, hala günümüzde birçok akademik ve politik tartışmanın merkezinde yer alır.

Isaiah Berlin, Marksizmle eleştirel bir ilişki içindeydi. Berlin’in Marksizmi eleştirirken ortaya koyduğu temel noktalardan bazıları şunlardır; Berlin, Marksist tarih anlayışındaki determinizmi eleştirmiştir. Marksist teoriye göre, tarih belirli bir evrimsel süreç izler ve bu süreç kaçınılmazdır. Berlin, bu tür bir determinizmin insan özgürlüğünü ihmal ettiğini ve tarihsel olayların önceden belirlenmiş bir yola sahip olmadığını savunmuştur. Berlin, Marksizm’deki toplumsal adalet anlayışına yönelik eleştirilerini öne çıkarmıştır. Ona göre, Marksist ideoloji bireyin özgürlüğünü ve çeşitliliğini yeterince önemsemez ve bu durum, bireysel özgürlüğü sınırlayabilecek toplumsal yapıların ortaya çıkmasına yol açabilir. Berlin, değer plüralizmi anlayışını benimsemiş ve bu bağlamda Marksizmi eleştirmiştir. Ona göre, Marksizm, tek bir evrensel doğrunun peşinden koşma eğiliminde olduğu için, farklı değerler ve çatışan görüşler karşısında sorunlu hale gelebilir. Berlin, değerler arasındaki çatışmanın ve çeşitliliğin önemini vurgulamıştır. Berlin, Marksist ideolojinin bireycilik ve kişisel özgürlükleri yeterince değerlendirmemesini eleştirmiştir. Ayrıca, Marksistlerin toplumsal mühendislik projelerine olan inancını da sorgulamış ve bu tür projelerin bireyin özgürlüğünü sınırlayabileceği uyarısında bulunmuştur. Isaiah Berlin’in Marksizm eleştirisi genellikle özgürlük, çeşitlilik, değer çatışmaları ve bireysel haklar gibi liberal düşünce temaları etrafında dönüyordu. Berlin, Marksist ideolojiye yönelik eleştirilerini daha geniş bir entelektüel çerçevede, özgürlük ve bireyin değerini vurgulayarak dile getirmiş ve liberal düşüncenin savunucusu olarak öne çıkmıştır.

Sonuç

Isaiah Berlin, modern tarihle ilgili düşüncelerini çeşitli eserlerinde ortaya koymuştur. Berlin’in tarihle ilgili görüşleri, genellikle tarih anlayışının karmaşıklığını, çeşitliliğini ve belirsizliğini vurgular. Berlin, tarih anlayışındaki determinizmi ve historicism’i eleştirmiştir. Determinizm, tarih olaylarının belirli bir evrimsel süreç içinde kaçınılmaz bir şekilde gelişeceğini savunurken, historicism, tarihsel olayları anlamının ve yorumlamanın belirli bir tarihi bağlam içinde yapılması gerektiğini ifade eder. Berlin, bu tür belirleyicilik ve tarihi bağlamlılığın karmaşıklığı sadeleştirdiğini ve bireyin özgürlüğünü göz ardı ettiğini savunmuştur. Berlin’in “Historical Inevitability” adlı eseri, tarih içindeki olayların belirli bir

deterministik doğrultuda gitmeye zorunlu olmadığını savunur. Tarihi olayların rastlantısal ve karmaşık olduğunu, bu nedenle deterministik bir tarih anlayışının eksik olduğunu ifade eder. Berlin, tarihsel olayların ve süreçlerin anlaşılmasında değer plüralizmini vurgular. Farklı kültürlerin, değerlerin ve bakış açılarının tarih boyunca bir arada var olabileceğini savunur. Bu, tarihi olayların sadece tek bir doğru perspektiften değil, çeşitli bakış açılarından anlaşılabilmesi fikrini destekler. Berlin, tarihsel olayların belirsiz ve karmaşık doğasını vurgular. Tarihi olayların genellikle bir dizi etmenin karmaşık etkileşimi sonucunda gerçekleştiğini ve bu nedenle önceden tahmin edilemeyeceğini savunur. Bu, tarihsel determinizme karşı bir duruştur. Isaiah Berlin'in tarihle ilgili düşünceleri, tarih anlayışındaki belirleyicilik, tek doğru perspektif ve belirsizlik gibi konularda özgün ve eleştirel bir perspektife sahiptir. Berlin'in tarih felsefesi, özgürlük ve değerlerin karmaşıklığını vurgulayarak, tarihi olayları daha geniş bir çerçevede anlamaya çalışır.

Isaiah Berlin, Rus tarihiyle doğrudan bir bağlantısı olmamakla birlikte, Rus kültürü, tarihi ve düşüncesi üzerine önemli düşünceler geliştirmiş ve bu konularda çalışmıştır. Isaiah Berlin, Rus düşünce geleneği ve kültürüne büyük bir ilgi göstermiştir. Özellikle Rus edebiyatı ve filozofları üzerine yazdığı eserlerde, Rus kültürünün zenginliğini ve derinliğini anlamaya çalışmıştır. Berlin, Rus edebiyatının büyük yazarlarına ve eserlerine yönelik analizler yapmıştır. Özellikle Dostoyevski ve Tolstoy gibi yazarların eserleri, Berlin'in düşünsel çerçevesinde, özgürlük, insan doğası ve toplumsal konulara dair kapsamlı değerlendirmeler içermiştir. Berlin, Rus tarihine eleştirel bir bakış açısı getirmiştir. Özellikle Sovyet dönemindeki olayları ve totaliter sistemleri eleştirirken, bireysel özgürlük, çeşitlilik ve demokrasi gibi kavramları vurgulamıştır. Berlin, Rus Devrimi'nin ardından ortaya çıkan ideolojik değişimleri inceleyerek, toplumsal dönüşümün bireyin özgürlüğü üzerindeki etkilerini eleştirmiştir. Marksizm ve diğer ideolojilerin bireyin özgürlüğünü nasıl sınırlayabileceği konusundaki düşüncelerini bu bağlamda geliştirmiştir. Isaiah Berlin'in Rus tarihi ve kültürüne yönelik yaklaşımı, genellikle bireysel özgürlük, değer çatışmaları ve ideolojik değişim konularında odaklanmıştır. Berlin'in eserleri, Rus tarihine ve düşüncesine eleştirel bir gözle bakarak, geniş bir entelektüel perspektif sunar. Isaiah Berlin, Rus edebiyatına büyük bir ilgi göstermiş ve özellikle önemli Rus yazarları üzerine çeşitli eserler yazmıştır. Berlin'in Rus edebiyatı üzerine çalışmaları, genellikle kültürel derinlik, özgürlük, insan doğası ve toplumsal konulara odaklanır. Isaiah Berlin'in en bilinen çalışmalarından biri, Fyodor Dostoyevski ve Lev Tolstoy'un düşünce dünyalarına dair derinlemesine analizler içeren "Russian Thinkers" (Rus Düşünürler) adlı eseridir. Berlin, bu eserde Dostoyevski ve Tolstoy'un karşıt dünya görüşlerini ve felsefi anlayışlarını inceler. Dostoyevski'nin varoluşçu, iradeci ve dindar perspektifini, Tolstoy'un ise ahlaki evrenselcilik ve pasif direniş fikirlerini ele alır. Berlin, Dostoyevski'nin eserlerinde özgürlük kavramını inceleyerek, yazarın bireyin özgürlüğü ve iradesi üzerine düşüncelerini analiz eder. Dostoyevski'nin eserlerindeki karakterlerin özgürlük arayışları, Berlin'in genel özgürlük anlayışıyla örtüşür. Berlin, Rus edebiyatının genelinde toplumun ve bireyin çeşitliliğini vurgular. Rus yazarlarının eserlerindeki karakterler aracılığıyla, farklı dünya görüşleri, ideolojiler ve ahlaki değerlerin karmaşıklığını anlamaya çalışır. Berlin, Mikhail Bakhtin gibi Rus dil felsefecilerinin eserlerine de ilgi göstermiştir. Bakhtin'in dil ve kültür üzerine geliştirdiği düşünceleri, Berlin'in genel değer plüralizmi ve çeşitlilik anlayışıyla uyumlu bulmuştur. Isaiah Berlin'in Rus edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalar, genellikle bireysel özgürlük, değer çatışmaları ve kültürel zenginlik gibi temel temalar etrafında dönmektedir. Berlin'in Rus edebiyatına olan ilgisi, onun genel düşünsel çerçevesini ve değer plüralizmi anlayışını daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

Isaiah Berlin, Romantizm hareketi ve Romantik düşünce üzerine çeşitli yazılar ve konuşmalar geliştirmiştir. Berlin'in Romantizm'e yaklaşımı, özellikle özgürlük, bireysellik, çeşitlilik ve duygusallık gibi temel konularda önemli düşünceler içerir. Berlin, Romantizmin bireyselliği ve özgürlüğü vurgulayan temel özelliklerini takdir etmiştir. Romantik düşünceye göre, bireyin duygusal ve yaratıcı ifadesi, özgürlüğü ve kişisel kimliği ön plana çıkarır. Berlin, bu öğelerin bireysel özgürlük ve

çeşitliliğin savunucusu olarak önemli olduğunu düşünmüştür. Berlin, Romantizmin bazı yönlerini eleştirmiş ve bu hareketin bazen totaliter eğilimler taşıdığına dikkat çekmiştir. Ona göre, Romantik düşünce bazen kolektivizme, mutlak ideallere ve tek tip kültürlere yol açabilirdi. Berlin, bu gibi eğilimleri eleştirerek, bireyin özgürlüğünü savunmuştur. Berlin, Romantizmdeki duygu, tutku ve çeşitlilik vurgusunu değer plüralizmiyle bağdaştırmıştır. Romantik düşünce, farklı duygusal ifadeleri ve estetik anlayışları kucaklamıştır. Berlin, bu çeşitliliğin toplum için zenginlik olduğunu ve bireylerin farklı değerlere saygı göstermesi gerektiğini savunmuştur. Romantizmin tarih anlayışına da dikkat çekmiştir. Romantikler, genellikle geçmişe ve tarihî mirasa duydukları özel bir ilgiyi yansıtarak, tarihi bir ruh olarak görmüşlerdir. Bu tarih anlayışının toplumsal ve kültürel birimleri bir arada tutan bir unsur olarak nasıl işlediğini incelemiş ve değerlendirmiştir. Isaiah Berlin'in Romantizm hakkındaki düşünceleri, genellikle bu hareketin vurguladığı bireysellik, özgürlük ve çeşitliliği savunarak, aynı zamanda eleştirel bir bakış açısıyla bazı potansiyel sorunları ortaya koymak şeklinde özetlenebilir. Berlin'in karakteri, zeki, entelektüel, çok yönlü ve özgün bir düşünce yapısına sahip olduğunu yansıtmaktadır. Isaiah Berlin, geniş bir entelektüel alana yayılan bilgi birikimine sahip bir düşünürdü. Siyaset felsefesi, tarih, kültür, edebiyat gibi çeşitli alanlarda derinlemesine çalışmalar yapmış ve bu konularda önemli eserler üretmiştir. Kendi özgün düşünce tarzıyla tanınır. İki özgürlük kavramı, değer plüralizmi gibi kavramlarla öne çıkmış ve bu kavramları açıklamak için benzersiz ve özgün bir yaklaşım benimsemiştir. Berlin'in karakterinde değerlere saygı ve değer çeşitliliğine duyarlılık önemli bir rol oynamıştır. Değer plüralizmi anlayışı, farklı kültürlerin ve değerlerin bir arada var olabilmeleri gerektiğini vurgular. Düşüncelerini açıkça ifade ederken eleştirel bir yaklaşım benimsemiştir. Kendi düşüncelerini ve başkalarının görüşlerini sorgulama eğiliminde olmuş ve bu eleştirel düşünce tarzı, onun eserlerini etkileyen temel bir özelliktir. Hoşgörü ve farklılıklara saygı konularında öne çıkan bir düşünürdü. Farklı görüşlere değer vermiş, çeşitliliği bir zenginlik olarak görmüş ve hoşgörü kültürünü savunmuştur. Berlin, öğretmenlik kariyerine sahip bir akademisyen olarak da bilinir. Oxford Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmış ve birçok öğrenciyi rehberlik etmiştir. Isaiah Berlin'in karakteri, düşünsel derinliği, değerlere saygı, hoşgörü ve entelektüel merakıyla şekillenmiştir. Berlin'in eserleri ve düşünceleri, geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmiş ve günümüzde de hala etkisini sürdürmektedir. Berlin'in düşünceleri genellikle özgürlük, tarih, politika ve kültür üzerine yoğunlaşmıştır. Berlin'in düşüncelerinin ana teması, değer çeşitliliği ve çatışmasıdır.

Isaiah Berlin, 20. yüzyılın önemli siyasi düşünürlerinden biri olarak kabul edilir ve çeşitli konulardaki düşünceleri geniş bir etki alanına sahiptir. Isaiah Berlin'in ana düşünce noktalarından bazıları ve bunların yorumu kısaca şöyledir: Berlin, değer çoğulculuğunu vurgular. Bu, birçok farklı değerlerin eşit derecede geçerli olabileceği ve çatışan değerler arasında bir hiyerarşinin olmadığı fikrini içerir. Bu yaklaşım, bireylerin özgürlüklerini çeşitli değerler arasında seçim yaparak kullanabilecekleri anlamına gelir. Berlin, “negatif özgürlük” ve “pozitif özgürlük” kavramlarını ayırt eder. Negatif özgürlük, dış müdahalelerin olmaması durumunu ifade ederken, pozitif özgürlük bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesini sağlayacak içsel bir durumu temsil eder. Berlin, Aydınlanma düşüncesine karşı çıkarak, rasyonalizmin ve evrenselcilik eğilimlerinin birey özgürlüğüne zarar verebileceğini savunur. Bu bağlamda, “Karşı-Aydınlanma” terimini popülerleştirmiştir. Berlin, tarihsel determinizmi ve kaçınılmazlık düşüncesini eleştirir. Ona göre, tarih insan iradesi tarafından belirlenmiş gibi basitleştirilmemeli ve tarihsel olaylar insan seçimleri ve tercihleri tarafından şekillendirilmelidir. Berlin'in düşünceleri özgürlük, çoğulculuk ve çeşitlilik üzerinde odaklanır. Toplumların monolitik bir yapıya sahip olmaması gerektiğini ve bireylerin farklı değerlere saygı gösterilmesi gerektiğini savunur. Isaiah Berlin'in düşünceleri, bireysel özgürlük, çeşitlilik ve değer çoğulculuğuna vurgu yaparak, toplumsal düzenin insan özgürlüğünü sınırlamaması gerektiğini savunan bir perspektifi yansıtır. Berlin'in eleştirileri ve kavramları, hala güncelliğini koruyan ve siyasi felsefe üzerinde derin bir etki bırakan önemli düşünce yapıları arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- BERLİN, Isaiah (1958), *Two Concepts of Liberty*. Oxford University Press.
- BERLİN, Isaiah (1990), *Four Essays on Liberty*, Oxford University Press.
- BERLİN, Isaiah (1997), *Hardy, Henry; Hausheer, Roger* (eds.). *The Proper Study of Mankind: An Anthology of Essays*. Chatto and Windus.
- BERLİN, Isaiah (2000), *Three Critics of the Enlightenment*. Princeton: Princeton University Press.
- BERLİN, Isaiah (2002), *Liberty*. Oxford.
- BERLİN, Isaiah (2003), *Three Critics of the Enlightenment: Vico, Hamann, Herder*. (Henry Hardy, editor). Princeton University Press.
- BERLİN, Isaiah (2013), Ignatieff, Michael (ed.). *The Hedgehog and the Fox An Essay on Tolstoy's View of History* (2nd ed.). Princeton University Press.
- BLEİCH, D. (2006), "The Materiality of Reading". *New Literary History*. 37 (3): 607–629. doi:10.1353/nlh.2006.0000.
- BLEİCH, D. (2006), "The Materiality of Reading". *New Literary History*. 37 (3): 607–629. doi:10.1353/nlh.2006.0000.
- BROWN, Alan (1986), *Modern Political Philosophy: Theories of the Just Society*. Middlesex: Penguin Books. pp. 157-158.
- CHERNİSS, Joshua & Hardy, Henry (25 May 2010), "Isaiah Berlin". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved 7 March 2012. <https://plato.stanford.edu/entries/berlin/> adresinden 17.11.2023 tarihinde erişilmiştir.
- COSGROVE, Charles (2005), *Cross-Cultural Paul*. Grand Rapids: W.B. Eerdmans Pub. Co.
- GARRARD, Graeme (2006), *Counter-enlightenments: from the eighteenth century to the present*. Abingdon [England]: Routledge.
- HARDY, Henry (2013), "In the second edition of Isaiah Berlin". *Against the Current: Essays in the History of Ideas*. Princeton University Press.
- HUİ, A. (2013), "Horatio's Philosophy in Hamlet". *Renaissance Drama*, 41(12), 151-171.
- IGNATİEFF, Michael (1998), *Isaiah Berlin: A Life*. London: Chatto and Windus.
- JAHANBEGLOO, Ramin (1992), *Conversations with Isaiah Berlin*. Halban Publishers.
- KOCİS, Robert (2022), *Isaiah Berlin: A Kantian and Post-Idealist Thinker*. Political Philosophy Now. University of Wales Press.
- MCGRATH, A. E. (2001), *A Scientific Theology: Nature*. 1. Edinburgh; New York: T&T Clark.
- MCMAHON, Darrin M. (1998), "The Counter-Enlightenment and the Low-Life of Literature in Pre-Revolutionary France". *Past and Present*. No. 159 (May, p. 77-112).
- MERRİAM-WEBSTER (2023), "liberty noun". <https://www.com/dictionary/liberty> adresinden 17.11.2023 tarihinde erişilmiştir.
- NİETZSCHE, Friedrich (1877), *Werke: Kristische Gesamtausgabe*. Berlin: Walter de Gruyter.
- PASSWORD, F. (2006), "Secularism, Criticism, and Religious Studies Pedagogy". *Teaching Theology & Religion*. 9 (4): 203–210. doi:10.1111/j.1467-9647.2006.00285.

STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY (2007), “Max Weber”.
<https://plato.stanford.edu/entries/weber/> adresinden 17.11.2023 tarihinde erişilmiştir.

STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY (2022), “Isaiah Berlin”. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Metaphysics Research Lab, Stanford University.
<https://plato.stanford.edu/entries/berlin/#ConcLibe> adresinden 17.11.2023 tarihinde erişilmiştir.

STERNHELL, Zeev (2010), *The Anti-Enlightenment Tradition*. Translated by David Maisel. New Haven; London: Yale University Press.

TAYLOR, Charles. (1985), “What’s Wrong With Negative Liberty,” in *Philosophy and the Human Sciences: Philosophical Papers*, vol. 2 (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), p. 211-29.

Ekler

Ek 1.



Kaynak: <https://collectionimages.npg.org.uk/large/mw75121/Sir-Isaiah-Berlin.jpg> Adresinden
17.12.2024 tarihinde alınmıştır.

Ek 2.



Kaynak: <https://ichef.bbci.co.uk/images/ic/1200x675/p0515ndq.jpg> Adresinden 17.12.2024 tarihinde alınmıştır.

Ek 3.



Kaynak:
https://d3d00swyhr67nd.cloudfront.net/w1200h1200/collection/OU/WFCC/OU_WFCC_PCF21-001.jpg Adresinden 17.12.2024 tarihinde alınmıştır.